

Barbara Kosik-Szwejkowska

Barwa czarna we współczesnym języku hiszpańskim i rosyjskim

Problematyka barw stała się w ostatnich latach przedmiotem opisu wielu nauk. Barwa rozpatrywana bywa z punktu widzenia: psychologii, sztuki, malarstwa czy językoznawstwa. Problematyką barw z punktu widzenia języka i kultury najszerzej zajmują się tacy językoznawcy jak: R. Tokarski¹, R. Grzegorzczkova i K. Waszakowa², W.G. Kulpina³, E. Komorowska⁴, D. Stanulewicz⁵, E. Stala⁶, I.A. Gierasinenko⁷, A. Narloch⁸ E. Martinell⁹ i M. Espejo

¹ R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 1995.

² R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Nazwy mentalne*, cz. I, Warszawa 2012.

³ В.Г. Кульпина, *Лингвистика цвета: термины цвета в польском и русском языках*, Москва 2001.

⁴ E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Rozprawy i Studia. Uniwersytet Szczeciński, t. 763 (DCCCXXXVII), Szczecin 2010.

⁵ D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009; *Barwa fioletowa w języku polskim*, [w:] *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, red. E. Komorowska, Szczecin 2010, s. 281–299.

⁶ E. Stala, *Pole leksykalne barwy czerwonej w języku hiszpańskim – studium diachroniczne*, [w:] *Barwa w języku, kulturze i literaturze*, I, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2010, s. 51–62; też, *Los nombres de los colores en el español de los siglos XVI–XVII*, Alicante 2011, <http://www.cervantesvirtual.com/obra/los-nombres-de-los-colores-en-el-espanol-de-los-siglos-xvi-xvii> [dostęp: 18.02.2020]; E. Stala, P. Dębowski, *European (dis)union of colours: secondary basic colour terms in Polish, Portuguese and Spanish*, [w:] *Colour and Colour Naming: Crosslinguistic Approaches*, red. J.P. Silvestre, E. Cardeira, A. Villalva, Lisboa 2016, s. 51–70, <http://www.elexicography.eu/wp-content/uploads/2016/09/Colour-and-coulour-naming-2016-ISBN-9789899866621.pdf> [dostęp: 18.02.2020].

⁷ И.А. Герасименко, *Семантика русских цветообозначений*, Горловка 2010.

⁸ A. Narloch, *Цветообозначения в польском и русском языках. Структурно-семантические, терминологические и когнитивные аспекты*, Poznań 2013.

⁹ E. Martinell, *Los nombres de color*, [w:] *Anuario de Filología*, vol. 5, Universitat de Barcelona: Facultat de Filologia, Barcelona 1979, s. 267–322; *Expresión lingüística del color en el "Lapidario de Alfonso X"*, [w:] *Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale*, vol. 11, Paris 1986, s. 133–149.

Muriel¹⁰ inni. Badania prowadzone są zarówno na gruncie jednego języka, jak i w konfrontacji językowej¹¹. Analiza barw prowadzona jest w różnym ujęciu metodologicznym i zakresie badawczym począwszy do badań historycznych, dialektalnych, poprzez leksykalno-semantyczne i pragmatyczne aż po analizę barw z punktu widzenia kognitywizmu. Badania sposobu postrzegania kolorów w grupach międzynarodowych prowadzone są m.in. przez D. Stanulewicz, E. Komorowską i A. Pawłowskiego¹² oraz innych badaczy, a ich wyniki publikowane są m.in. w serii *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, pod red. E. Komorowskiej i D. Stanulewicz (tomy 1–9)¹³, *Świat Słowian w języku i kulturze czy Komunikacja międzyludzka. Leksyka. Semantyka. Pragmatyka*¹⁴. Cykliczne monografie na temat: *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, pod red. E. Komorowskiej i D. Stanulewicz (tomy 1–9),

¹⁰ M. Espejo Muriel, *Los nombres de los colores en español*, [w:] *Estudio de lexicología estructural*, Universidad de Granada, Granada 1990; tenże, *La noción cromática en la obra poética de Antonio y Manuel Machado*, [w:] *Antonio Machado hoy: Actas del Congreso Internacional conmemorativo del cincuentenario de la muerte de Antonio Machado*, vol. 1, 1990, s. 415–428; tenże, *Notas de lexicografía y lexicología diacrónicas: encendido, cardenal*, [w:] *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Tomo I, Pabellón de España, Madrid 1992, s. 1007–1015.

¹¹ Patrz: E. Komorowska, *Stan badań nad paletą barw w językoznawstwie polonistycznym i rusycystycznym na tle analogicznych badań w innych językach słowiańskich*, [w:] *tejże, Barwa w języku polskim...*, s. 17–39; E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Psychologiczne znaczenie polskich i ukraińskich nazw barw – porównanie wyników badań testowych*, [w:] *Język, tożsamość i komunikacja międzykulturowa. Księga Pamiątkowa ofiarowana Doktor Bożenie Zinkiewicz-Tomanek*, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2010, s. 138–154; D. Stanulewicz, *Blue in English and Polish*, [w:] *Europa der Sprachen: Sprachkompetenz – Mehrsprachigkeit – Translation. Akten des 35. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2000*, Teil I: *Sprache und Gesellschaft*, red. L.N. Zybatow, Frankfurt am Main 2003, s. 213–222; *taż, The Polish and Kashubian colour lexicons: Basic and non-basic terms*, [w:] *New Insights into Slavic Linguistics*, red. J. Witkoś, S. Jaworski, Frankfurt am Main 2014, s. 357–373.

¹² D. Stanulewicz, E. Komorowska, A. Pawłowski, *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies. A broad spectrum*, ed. W. Anderson, C.P. Biggam, C. Hough, Ch. Kay, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia 2014, s. 258–273.

¹³ Por. m.in.: D. Stanulewicz, *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2012, s. 123–130; M. Gierczyńska-Kolas, *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2016, s. 275–289; D. Gonigroszek, *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2013, s. 61–67; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2017, s. 77–92; B. Kosik-Szwejkowska, *Nazwy barwy czarnej we współczesnym języku hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 73–84.

¹⁴ Por. m.in.: B. Kosik-Szwejkowska, *Los castillos humanos, el silbo gomero, czyli o różnorodności językowo-kulturowej w Hiszpanii*, [w:] *Komunikacja międzyludzka. Leksyka. Semantyka. Pragmatyka IV*, red. E. Komorowska, K. Kondziola-Pich, A. Ochrymowicz, Szczecin 2014, s. 156–173.

wydawane od 2010 roku są unikatowe w zakresie wieloaspektowości opisu barw. Stanowią one bowiem ciekawe studium barw języków świata, często w aspekcie porównawczym, jak również pokazują barwę w ujęciu interdyscyplinarnym, np. z perspektywy lingwistycznej, kulturowej, psychologicznej, marketingowej, politycznej, socjologicznej czy medycznej¹⁵.

Przedmiotem opisu w pracy staną się wyrażenia językowe z komponentem barwy czarnej¹⁶ we współczesnym języku hiszpańskim i rosyjskim. Materiał badawczy wyekscerpowany został z najnowszych słowników języka hiszpańskiego i rosyjskiego¹⁷. Analiza prowadzona będzie w ujęciu leksykalno-semantycznym z wykorzystaniem metod opisu kognitywnego. Celem pracy jest pokazanie tendencji barwy czarnej do konceptualizacji wokół semantyki negatywnej.

Barwa czarna należy do grupy barw achromatycznych wraz z barwą białą i szarą, czyli barw, które służą do rozjaśniania lub przyciemniania innych barw. W klasyfikacji podstawowych nazw barw według Berlina i Kaya¹⁸, która we współczesnym językoznawstwie stanowi bazę do opisu barw, barwa czarna zaliczona została do grupy uniwersalnych barw podstawowych.

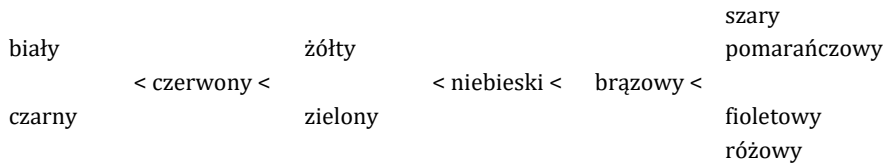
¹⁵ Por. m.in.: B. Kosik-Szwejkowska, *O formach i tworzeniu nazw barw w języku hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VI, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2015, s. 55–68; M. Harmacińska, M. Kozłowski, *Leksykon barw u osób dotkniętych afazją niepełną*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, V..., s. 111–124; D. Orsson, *Identyfikacja kolorów w polityce. Badania ankietowe w Polsce i w Niemczech*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, V..., s. 247–258.

¹⁶ Na temat barwy czarnej w języku polskim i rosyjskim patrz: E. Komorowska, *Barwa we współczesnym języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010, s. 83–112. Por. o barwie czarnej w języku hiszpańskim: O. Segeda, *Barwa czarna w języku rosyjskim, niemieckim i hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, II, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2011, s. 27–40.

¹⁷ M. Moliner, *Diccionario del uso del español (DUE)*, Madrid 2007; *Diccionario esencial de la lengua española*, Real Academia Española, 2006, s. 1022; *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Joan Corominas, 2011, consultado el 13 de enero de 2013; *Diccionario panhispánico de dudas*, Real Academia Española, 2005; El *Diccionario de la lengua española (DRAE)* es la obra de referencia de la Academia. La última edición es la 23.ª, publicada en octubre de 2014. Mientras se trabaja en la edición digital, que estará disponible próximamente, esta versión electrónica permite acceder al contenido de la 22.ª edición y las enmiendas incorporadas hasta 2012; J. Pulido Ruiz, D. Leniec-Lincow, *Idiomy polsko-hiszpańskie, expresiones fraseológicas polaco-español*, Warszawa 2009 s. 46, 47; *Diccionario de Sinónimos y Antónimos del Español Actual*, Ediciones SM, Madrid 2001; *Большой толковый словарь русского языка*, гл. ред. С.А. Кузнецов, Санкт-Петербург 1998; А.П. Евгеньева, *Словарь русского языка в четырёх томах*, Москва 1983; В.М. Мокиенко, *Новая русская фразеология*, Орле 2003; А.И. Молотков, *Фразеологический словарь русского языка*, Москва 1978; С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва 1992–2003; С.И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1990; *Словарь современного русского литературного языка в 17-ти томах*, Москва 1950–965; В.Н. Телия, *Большой фразеологический словарь русского языка*, Москва 2008.

¹⁸ B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

Kolejność kolorów podstawowych:

Rysunek 1. Kolejność podstawowych nazw barw według B. Berlina i P. Kaya¹⁹

Wśród kolorów podstawowych autorzy wyróżniają jeszcze kolory prymarne, do których obok *białego*, *czerwonego*, *żółtego* i *niebieskiego* zaliczana jest również barwa *czarna*. Jak widać, barwa *czarna* pełni znaczącą rolę w palecie barw w językach indoeuropejskich.

Leksem *czarny* w hiszpańskich i rosyjskich eksplikacjach leksykograficznych

W języku rosyjskim za prototyp koloru *czarny*/ *чёрный* uważane są, tak jak w języku polskim, **węgiel** i **sadza**. *Словарь русского языка*²⁰ i *Словарь русского языка в четырёх томах*²¹ definiuje kolor *czarny* jako: „цвет **сажи, угля**; противоположное *белый*”. Potwierdzeniem i rozszerzeniem konotacji są wyrażenia porównawcze: *чёрный как смоль*, *чёрный как ворон*; *чёрный как ночь*; *чёрный как сажа*; *чёрный как уголь*²².

We współczesnych słownikach hiszpańskich leksem *czarny* / *negro* definiowany jest następująco: *se aplica a las cosas que no tienen color ni luz* ‘jako określenie rzeczy pozbawionych koloru i światła’; *como el carbón o la boca de un túnel* ‘kolor **węgla** lub **wlotu do tunelu**’²³; *se aplica a la raza humana que tiene la piel de color negro* ‘odnoszony **do rasy ludzkiej o czarnym kolorze skóry**’²⁴. Na podstawie analizy prac leksykograficznych można stwierdzić, że *negro* w języku hiszpańskim eksplikowany jest jako: **brak światła, kolor węgla lub wlotu do tunelu** oraz w odniesieniu do **określania rasy czarnej**.

Porównując prototypy barwy *czarnej* w języku rosyjskim i hiszpańskim widoczna jest zbieżność z odniesieniem czerni do **węgla**, natomiast zauważalne jest rozszerzenie konotacji prototypowej koloru *czarnego* w języku rosyjskim o asocjacje z **sadzą i smołą**, a odmiennosc konotacji czerni w języku hiszpańskim w powiązaniu z **wlotem do tunelu**, jak również w **odniesieniu do rasy czarnej**²⁵.

¹⁹ Tamże, s. 4.

²⁰ С.И. Ожегов, *Словарь русского языка...*, s. 809.

²¹ А.П. Евгеньева, *Словарь русского языка...*, t. 1, s. 78.

²² Cyt. za. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim...*, s. 87–88.

²³ M. Moliner, *Diccionario del uso...*

²⁴ *Diccionario esencial de la lengua...*, s. 1022.

²⁵ Patrz E. Komorowska, *Barwa w języku polskim...*, s. 87–88.

Jak wykazuje analiza leksykograficzna barwy *czarnej* w badanych językach wyraźnie zaznacza się tendencja negatywnej konotacji tej barwy, której semantyka łączy się z węglem, sadzą, smołą czy wlotem do tunelu.

Zebrany materiał badawczy wyrażen językowych z komponentem barwy *czarnej* pozwala na wydzielenie kilku grup o konotacjach pejoratywnych:

- konotacja czerni ze złym charakterem człowieka, z nielegalnością i przestępczością;
- konotacja czerni ze smutkiem oraz z negatywnym postrzeganiem świata;
- konotacja czerni z negatywnymi kulturowo zachowaniami;
- konotacja czerni z niedostatkiem i brakiem;
- konotacja czerni ze złymi mocami i z diabelskimi rytuałami.

Konotacja czerni ze złym charakterem człowieka, z nielegalnością i przestępczością

Barwa *czarna* poprzez wyrażenia językowe opisuje złe charaktery i wynikające z nich szkodliwe zachowania człowieka, np. *чёрный персонаж / personaje negro*, czyli *czarny charakter*, osoba zła, postępująca krzywdząco w stosunku do innych, niegodziwa. Osobę, która sprawia wieczne kłopoty, powoduje zmartwienia, nieakceptowaną i niechcianą w grupie ze względu na swoje zachowanie nazywa się w języku hiszpańskim *oveja negra* 'czarna owca' (por. ros. *напшивая овца*)²⁶. W języku hiszpańskim równoległe obok wyrażenia *oveja negra* występuje drugie o tym samym znaczeniu *garbanzo negro* 'czarna fasola', czyli osoba wyróżniająca się w jakiejś grupie cechami uważanymi za złe, kompromitujące tę grupę.

Barwa *czarna* w języku rosyjskim i hiszpańskim wyspecjalizowała się w określaniu nie tylko złych osób, ale również ich pejoratywnych działań, związanych z zawiścią czy obłudą, np.: *чёрные замыслы / ideas negras* 'czarne pomysły /knowania'; *чёрные деяния / hechos negros* 'czarne działania'; *сделать что-то из-за чёрной зависти / hacer algo debido a la envidia*. Równoległe w dwóch analizowanych językach funkcjonuje wyrażenie *чёрный список / lista negra*, czyli 'czarna lista, spis osób podejrzanych, notowanych; mających podlegać z jakichś powodów dyskryminacji, często prześladowanych'²⁷. Warto podkreślić, że *czarna lista* nie zawsze bywa spisem osób złych. Często są to osoby prawe, o własnych niezależnych poglądach, prześladowane z tego właśnie powodu.

Wyrażenia z komponentem *czarny* oddają najczęściej znaczenia działań nielegalnych, powiązanych ze światem przestępczym, włączając w to osoby poza prawem, np. *чёрная биржа (рынок) / mercado negro* 'czarny rynek, czyli system nielegalnej sprzedaży jakichś towarów lub niewolników' czy *товар чернорыночный* 'kupiony na czarnym rynku, nielegalnie'. W języku rosyjskim występuje wyrażenie *чёрная дыра*, czyli 'miejsce, gdzie prowadzi się nielegalny handel narkotyków'²⁸. W języku hiszpańskim używa się wyrażenia *dinero negro* 'czarne pieniądze, uzyskane nielegalnie lub niezadeklarowane w urzędzie skarbowym', a także *bolsa negra* i '*mercado negro*', czyli 'nielegalny przemysł dewiz i towarów rynkowych powyżej

²⁶ Tamże, s. 103.

²⁷ W. Kopiański, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988, s. 176.

²⁸ В.М. Мокиенко, *Новая русская...*, s. 28.

cen legalnych'. Wspecjalizowanie się w języku hiszpańskim koloru *czarnego* w znaczeniu 'nielegalny' znajduje przejaw również w metaforycznych wyrażeniach: *trabajar en negro* 'pracować na czarno', czyli 'nielegalnie, poza regulaminem, poza prawem'; *trabajo negro* 'czarna robota', czyli 'praca nielegalna' czy *trabajadores negros* 'robotnicy pracujący nielegalnie'. Jak pisze E. Komorowska „inaczej znaczeniowo rozwija się barwa *czarna* w języku rosyjskim w odniesieniu do pracy, gdzie nie wyczuwa się znaczenia „nielegalny”, a *czerni* wiązana jest z pierwotnym polskim znaczeniem 'ciężkiej pracy'. Tak więc w języku rosyjskim *чёрная работа* i *чёрный труд* oznaczają bardzo ciężką pracę ludzi niewykwalifikowanych. *Чёрные люди* zaś to przestarzałe określenie chłopów, którzy ciężko pracowali w państwie rosyjskim od XII do XVII wieku, a *чёрная земля* odnoszona jest do ziemi chłopskiej w państwie rosyjskim XIV do XVII wieku. Natomiast *чёрным народом* w porewolucyjnej Rosji nazywano ludzi z niskich sfer”²⁹.

W języku hiszpańskim tak mocno zakorzenione jest znaczenie nielegalności i przestępczości w barwie *czarnej*, że nawet powieść czy film kryminalny określa się za pomocą wyrażenia z komponentem *negro*, np. *novela negra* 'czarna powieść', *cine negro* 'kino czarne', w których akcja toczy się w środowisku kryminalnym i wypaczonym.

Konotacja czerni ze smutkiem oraz z negatywnym postrzeganiem świata

W języku hiszpańskim negatywne emocje wyrażające stany smutku przejawiają się w połączeniach metaforycznych, jakich nie ma w języku polskim i rosyjskim. Są to: *estar negro*, dosł. 'być czarnym', czyli metaforycznie 'być nadzwyczaj smutnym i melancholijnym'. Wyrażenie zaś *estar (hoy) en un humor negro* zawierające implicite metaforę *humor negro* 'czarny humor' oddaje znaczenie 'bycia (dziś) w złym nastroju'. Natomiast *bilis negra* to 'czarna żółć' jako określenie melancholii i smutku. Niekiedy o osobie smutnej mówi się następująco: *кто-то тоскливый, как чёрная ночь / alguien triste como una noche negra*, czyli ktoś ponury jak czarna noc. Znaczenie smutnych myśli, zakładających coś złego, niekorzystnego, co stanie się w przyszłości niosą wyrażenia: *чёрные мысли / negros pensamientos* czy *un día negro* 'czarny dzień, czyli dzień, w którym zdarzyło się coś bardzo złego, tragicznego, dzień pełen nieszczęść'. Barwa *czarna* konceptualizująca smutek i nieszczęście realizowana bywa również w następujących metaforycznych wyrażeniach: *чёрные времена / tiempos negros* 'czarne czasy' / *чёрная серия / periodo negro*, czyli czarny okres nieszczęść nadarżających się w życiu.

Konceptualizacja patrzenia na życie przez pryzmat barwy *czarnej* konotuje negatywne widzenie świata, stąd: *смотреть на мир через чёрные очки / mirar el mundo a través de lentes negros* (czarno widzieć przyszłość, patrzeć na świat poprzez czarne okulary) i wyrażenia typu: *рисовать что-либо в чёрном свете / pintar algo en colores negros* (malować coś w czarnych kolorach); *видеть что-либо в мрачном свете / ver algo en negro* (widzieć coś czarno); *изображать что-либо в мрачном свете / в тёмных красках / presentar algo en negro* (por.: przedstawiać coś czarno / w czarnych kolorach / barwach), z czego wynika *чёрная сторона чего-то, чёрная картина жизни / imagen negra de la vida* (czarny obraz życia) itd. Negatywne

²⁹ E. Komorowska, *Barwa w języku polskim...*, s. 104–105.

spojrzenie na życie zawiera się również w wyrażeniach, które poszerzają konotacje koloru czarnego na: *чёрные моменты / дни / минуты / momentos negros / días negros / minutos negros*; *чёрные мысли / pensamientos negros*. Nazwy barwy czarnej konotują ponadto melancholię i rozpacz, np. *чёрная меланхолия / melancolía negra*, a nawet *чёрное отчаяние / desesperación negra* (czarna rozpacz). Rozszerzeniem konotacji są metaforyczne wyrażenia: *чёрный час / la hora negra* – ‘czarna godzina, czyli czas najtrudniejszy, zwykle ze względów finansowych’. Trudna sytuacja życia wyrażana jest następująco: *наступил чёрный час / llegó la hora negra* (przyszła czarna godzina) także w połączeniu z leksemami miesiąc, rok itd., np. *чёрный месяц / mes negro / чёрный год / año negro*, a z tym wiąże się znaczenie w języku polskim i rosyjskim: *zostawić / chować coś na czarną godzinę / отложить деньги на чёрный день*. Z kolei wyrażenie *чёрный юмор / humor negro* ‘czarny humor’ określa rodzaj humoru, który sugeruje spojrzenie na świat z innej perspektywy. Odnosi się on do przedstawiania rzeczy tragicznych w sposób humorystyczny.

W języku hiszpańskim negatywne widzenie świata przejawia się bardziej precyzyjnie w wyrażeniach z implicytnym znaczeniem ogromnych trudności: *ver algo negro* ‘widzieć sprawę nieprawdopodobną do zrealizowania’, *verse negro* ‘sprawiać trudność’, *ve muy negro el porvenir* ‘widzi pesymistycznie swoją przyszłość’, np. *me vi negro para salir de allí* ‘sprawiło mi wielką trudność wyjście stamtąd’. Ponadto *la negra* w wyrażeniach kolokwialnych oznacza ‘złe szczęście, pecha’, np. *Pobre chico, tiene la negra*. ‘Biedny chłopiec ma pecha’; *se queja de su negra suerte* ‘skarży się na czarne szczęście, a więc na pecha’. Wyrażenie z leksemem *negro* ukazuje zatem stan kłopotów, trudności i pecha, np. *pasar las negras*, czyli ‘znaleźć się w sytuacji trudnej, dotkliwej i kłopotliwej’.

Kolor czarny w języku hiszpańskim odzwierciedla również poirytowanie, gniew czy obrazę, które to znaczenia nie są prezentowane w języku polskim i rosyjskim za pomocą czerni, np. *estaba negro, se puso negro* ‘był zły, obrażony, zirytował się’; *poner negro a alguien* ‘rozżość, doprowadzać kogoś do wściekłości’.

Konotacja czerni z kulturowo negatywnymi zachowaniami

W języku hiszpańskim w odróżnieniu od języka rosyjskiego występuje sporo wyrażań metaforycznych z leksemem *czarny* implicite w odniesieniu do rasy, ujmowanych negatywnie. Negatywne zachowanie *merienda de negros*, czyli ‘podwieczorek Murzynów’ to nieuzasadniony i niepojęty nieporządek w zachowaniu ludzi rasy czarnej wynikający z odmienności zachowań kulturowych; *boda de negros* ‘wesele Murzynów’ określa hałaśliwą uroczystość, pełną zamieszania, krzyku i wrzawy; *sacar lo que el negro del sermón: los pies fríos y la cabeza caliente* ‘wynosić tyle, co Murzyn na kazaniu: zimne nogi i gorącą głowę’ w znaczeniu niewiele zyskać po wysłuchaniu czy przeczytaniu czegoś, czego się nie rozumie. Zastosowanie tego przyśłowia ma charakter kolokwialny i nosi znamiona braku tolerancji rasowej.

W wyrażaniu niepocholebnej opinii, czy też pejoratywnych poglądów, w ocenie nieznanego kulturowo zachowania ludzi rasy czarnej stosuje się w języku hiszpańskim wyrażenie rzeczownikowe *negro de la uña*, czyli tyle, co czarny za paznokciem, minimum jakiejś rzeczy lub sprawy; kolokwialne wyrażenia czasownikowe: *un asunto está negro* lub *se pone negro* ‘sprawa przybrała lub przybiera zły obrót’;

leyenda negra 'czarna legenda' bezzasadna, niekorzystna i uogólniona opinia o kimś lub o czymś.

Konotacja czerni z niedostatkim i brakiem

W dziedzinie ekonomii wyrażenia z kolorem *czarny* typu: *чёрная дыра* / *agujero negro*, czyli *czarna dziura* definiują poważne straty finansowe w firmie lub instytucji, w szczególności jeśli chodzi o utrzymanie ich w ukryciu. Określenie w języku rosyjskim *чёрная дыра в кармане* (*czarna dziura w kieszeni*) oznacza 'brak pieniędzy', a *agujero negro en la economía* / *чёрная дыра в экономике* wyraża znaczenie 'deficytowej strefy gospodarki, która mimo nakładów, przynosi ciągłe straty; studnia bez dna'. W przestrzeni pozaziemskiej pojawia się natomiast *agujero negro en el espacio* / *чёрная дыра в космосе*, w której wszystko znika. We współczesnym rosyjskim języku mówionym i publicystyce funkcjonuje wyrażenie: *проваливаться* (*провалиться*), *ухаться* (*ухнуться*) *в чёрную дыру* w znaczeniu 'zniknąć bez śladu; zużyć coś bez pożytku'.

Konotacja czerni ze złymi mocami i diabelskimi rytuałami

Nazwy barwy czarnej szczególnie w języku rosyjskim, konotują ciemne, wręcz diabelskie strony życia: *чёрная месса* / *misa negra* to 'obrzęd satanistów' (wyznawców szatana) 'będący parodią katolickiej mszy świętej', *чёрные обряды* / *ritual negro*; *чёрный ангел* / *angel negro* 'określenie diabła' czy użycie potoczne, żartobliwe *чёрну* jako diabeł, czart, zły duch / *чёрный, как дьявол, дьявол, злой дух* / *negro como diablo, un demonio*. Warto byłoby przy tym zauważyć, że w języku hiszpańskim demon czy diabeł najczęściej nie łączy się z kolorem czarnym, lecz z czerwonym, dlatego zapewne nie ma w nim metaforycznego połączenia *angel negro* w odniesieniu do diabła czy demona. Konotacje czerni ze złymi mocami wyrażają natomiast *чёрная магия* / *magia negra*, czyli magia, polegająca na przywoływaniu i wykorzystywaniu złych mocy czy też wiedza o czarach, umiejętności czarowania, wróżenia, czynienia rzeczy nadprzyrodzonych, np. wywoływania duchów, przepowiadania przyszłości.

Wnioski

Jak dowodzi przeprowadzona analiza wyrażeń z komponentem barwy czarnej zarówno w języku hiszpańskim, jak i rosyjskim barwa *czarna* konceptualizuje ciemną stronę życia tak w odniesieniu do charakterystyki osób (*чёрный персонаж* / *personaje negro*), jak i w powiązaniu z kłopotami, smutkiem i trudnościami (*чёрные мысли* / *negros pensamientos*), szczególnie zaś z przestępczością i działaniami nielegalnymi, poza prawem *чёрная биржа* (*рынок*) / *mercado negro*). Nadto barwa *czarna* odnosi się do diabelskich, satanistycznych rytuałów (*чёрная месса* / *misa negra*). Zdecydowanie jednak w języku hiszpańskim wyraźniej zaznacza się tendencja do rozszerzenia kręgu znaczeniowego pejoratywnych określeń o znaczenia poirytowania, kłopotów i trudności (*estaba negro, se puso negro*) oraz znaczeń nawiązujących do negatywnych zachowań kulturowych (*merienda de negros*). Natomiast wyraźna odmienność języka rosyjskiego w stosunku do hiszpańskiego odzwierciedla się w interpretacji czerni do semantyki pracy. W języku rosyjskim nie pojawia konceptualizacja *pracy na czarno*, czyli 'nielegalnej', co jest charakterystyczne dla

języka hiszpańskiego, ale czerń stosowana jest do pracy ciężkiej, mozolnej. Pomiędzy zauważalnych różnic w funkcjonowaniu wyrażań językowych z barwą czarną w dwóch analizowanych językach, co jest zrozumiałe ze względu na specyfikę tych języków, jedno wydaje się wspólne – wyrażanie znaczenia pejoratywnego, które przejawia się w określeniach człowieka, jego stanów emocjonalnych w rodzaju zawiści, złości, irytacji czy bólu, melancholii czy smutku oraz bardzo wyraziste znaczenie łączenia się z semantyką przestępczości, nielegalności oraz czarnej złej magii i rytuałów satanistycznych.

Literatura

- Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. I-X, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2010–2018.
- Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.
- Espejo Muriel M., *La noción cromática en la obra poética de Antonio y Manuel Machado*, [w:] *Antonio Machado hoy: Actas del Congreso Internacional conmemorativo del cincuentenario de la muerte de Antonio Machado*, Vol. 1, 1990, s. 415–428.
- Espejo Muriel M., *Los nombres de los colores en español. Estudio de lexicología estructural*, Universidad de Granada, Granada 1990.
- Espejo Muriel M., *Notas de lexicografía y lexicología diacrónicas: encendido, cardenal*, [w:] *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Tomo I, Pabellón de España, Madrid 1992, s. 1007–1015.
- Gierczyńska-Kolas M., *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2016, s. 275–289.
- Gonigroszek D., *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2013, s. 61–67.
- Grzegorzczkowska R., Waszakowa K., *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Nazwy mentalne*, cz. I, Warszawa 2000.
- Harmacińska M., Kozłowski M., *Leksykon barw u osób dotkniętych afazją niepełną*, [w:] Komorowska E., *Colour in Polish and Russian. A Semantic-cognitive Study*, transl. M. Walczyński, Szczecin 2017.
- Komorowska E., *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988.
- Kosik-Szwejkowska B., *Nazwy barwy czarnej we współczesnym języku hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 73–84.
- Kosik-Szwejkowska B., *O formach i tworzeniu nazw barw w języku hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VI, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2015, s. 55–68.
- Martinell E., *Expresión lingüística del color en el "Lapidario de Alfonso X"*, [w:] *Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale*, vol. 11, Paris 1986, s. 133–149.
- Martinell E., *Los nombres de color*, [w:] *Anuario de Filología*, vol. 5, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Barcelona 1979, s. 267–322.
- Narloch A., *Цветообозначения в польском и русском языках. Структурно-семантические, терминологические и когнитивные аспекты*, Poznań 2013.

- Orsson D., *Identyfikacja kolorów w polityce. Badania ankietowe w Polsce i w Niemczech*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 247–258.
- Segeda O., *Barwa czarna w języku rosyjskim, niemieckim i hiszpańskim*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, II, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2011, s. 27–40.
- Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009.
- Stanulewicz D., *Barwa fioletowa w języku polskim*, [w:] *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, red. E. Komorowska, Szczecin 2010, s. 281–299.
- Stanulewicz D., Berger I., *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2017, s. 77–92.
- Stanulewicz D., *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2012, s. 123–130.
- Stanulewicz D., Komorowska E., Pawłowski A., *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies. A broad spectrum*, ed. W. Anderson, C.P. Biggam, C. Hough, Ch. Kay, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia 2014, s. 258–273.
- Tokarski R., *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 1995.
- W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, red. E. Komorowska, Szczecin 2010.
- Герасименко И.А., *Семантика русских цветообозначений*, Горловка 2010.
- Кульпина В.Г., *Лингвистика цвета: термины цвета в польском и русском языках*, Москва 2001.

Słowniki języka hiszpańskiego

- Moliner M., *Diccionario del uso del español (DUE)*, Madrid 2007.
- Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Joan Corominas, 2011, consultado el 13 de enero de 2013.
- Diccionario de Sinónimos y Antónimos del Español Actual*, Ediciones SM, Madrid 2001.
- Diccionario esencial de la lengua española*, Real Academia Española, 2006.
- Diccionario panhispánico de dudas*, Real Academia Española, 2005.
- El Diccionario de la lengua española (DRAE)* es la obra de referencia de la Academia. La última edición es la 23.ª, publicada en octubre de 2014. Mientras se trabaja en la edición digital, que estará disponible próximamente, esta versión electrónica permite acceder al contenido de la 22.ª edición y las enmiendas incorporadas hasta 2012.
- Pulido Ruiz J., Leniec-Lincow D., *Idiomy polsko-hiszpańskie, expresiones fraseológicas polaco-español*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Słowniki języka rosyjskiego

- Большой толковый словарь русского языка*, гл. ред. С.А. Кузнецов, Санкт-Петербург 1998.
- Евгеньева А.П., *Словарь русского языка в четырёх томах*, Москва 1983.
- Мокиенко В.М., *Новая русская фразеология*, Ополе 2003.
- Молотков А.И., *Фразеологический словарь русского языка*, Москва 1978.
- Ожегов С.И., *Словарь русского языка*, Москва 1990.

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю., *Толковый словарь русского языка*, Москва 1992–2003.

Словарь современного русского литературного языка в 17-ти томах, Москва 1950–1965.

Телия В.Н., *Большой фразеологический словарь русского языка*, Москва 2008.

Barwa czarna we współczesnym języku hiszpańskim i rosyjskim

Streszczenie

Przedmiotem opisu w pracy są wyrażenia językowe z komponentem barwy czarnej we współczesnym języku hiszpańskim i rosyjskim. Materiał badawczy wyekscerpowany został z najnowszych słowników języka hiszpańskiego i rosyjskiego. Analiza prowadzona jest w ujęciu leksykalno-semantycznym z wykorzystaniem metod opisu kognitywnego. Celem opisu jest pokazanie tendencji barwy *czarnej* do konceptualizacji wokół semantyki negatywnej. Jak pokazuje analiza leksykograficzna barwy *czarnej* w badanych trzech językach wyraźnie zaznacza się tendencja do negatywnej konotacji tej barwy, której semantyka łączy się z węglem, sadzą, smołą czy wlotem do tunelu. Zebrany materiał badawczy wyrażen językowych z komponentem barwy *czarnej* pozwala na wydzielenie szeregu grup o konotacjach pejoratywnych związanych ze złym charakterem człowieka, z nielegalnością i przestępczością, ponadto ze smutkiem oraz z negatywnym patrzyeniem na świat, a nadto z negatywnym kulturowo zachowaniem, jak również z niedostatkiem i brakiem, tudzież ze złymi mocami i z diabelskimi rytuałami.

Słowa kluczowe: barwa czarna, nielegalność, smutek, negatywne zachowanie, niedostatek, złe moce

Black Color in Contemporary Language Spanish and Russian

Abstract

The subject of the description are language expressions with a black component in contemporary Spanish and Russian language. The research material has been extracted from the latest Spanish and Russian dictionaries. The analysis is conducted in lexical and semantic terms using cognitive description methods. The purpose of the description is to show tendency of the black colour to conceptualize around negative semantics. As the lexicographic analysis of the black color shows, the tendency towards the negative connotation of this color, whose semantics are combined with: coal, carbon, tar or tunnel inlet, is clearly visible in the three studied languages. The collected research material of language expressions with a black component allows for the separation of a number of groups with pejorative connotations related to the bad character of a person, with illegality and crime, in addition with sadness and negative view of the world, and also with culturally negative behavior, as well as with deficiency and lack, and with evil powers and devilish rituals.

Key words: black, illegality, sadness, negative behavior, scarcity, evil powers

Barbara Kosik-Szwejkowska, dr

ORCID: 0000-0001-5013-7783

Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego

e-mail: b_kos1@o2.pl